

MAJA POPOVIĆ
MARIJANA JOVIĆ
MAŠA PAVLOVIĆ

IZOLOVANE U IZOLACIJI

KOMUNIKACIJA SA ŽENAMA SA
MENTALNIM INVALIDITETOM IZ
REZIDENCIJALNIH USTANOVA U SRBIJI
TOKOM KOVID-19 PANDEMIJE

MAJA POPOVIĆ
MARIJANA JOVIĆ
MAŠA PAVLOVIĆ

IZOLOVANE U IZOLACIJI

KOMUNIKACIJA SA ŽENAMA SA
MENTALNIM INVALIDITETOM IZ
REZIDENCIJALNIH USTANOVA U SRBIJI
TOKOM KOVID-19 PANDEMIJE

Ova publikacija je nastala uz finansijsku podršku Fonda Ujedinjenih nacija za sprečavanje nasilja nad ženama (*UN Trust Fund to end Violence Against Women*), međutim, izraženi stavovi i sadržaj ne podrazumevaju zvanično odobrenje ili prihvatanje od strane Ujedinjenih nacija.

AUTORKE:

Maja Popović, Marijana Jović, Maša Pavlović

IZDAVAČ:

Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S

ZA IZDAVAČA:

Dragana Ćirić Milovanović

DIZAJN:

Mlađan Petrović

ŠTAMPA:

Štamparija Radunić

TIRAŽ:

300

Beograd, avgust 2021. godine

ISBN 978-86-88501-30-9

U okviru projekta „Pristupačnost ženama sa invaliditetom koje su preživele nasilje u rezidencijalnim ustanovama“ koji realizujemo uz podršku Fonda Ujedinjenih nacija za suzbijanje nasilja nad ženama.

SADRŽAJ

01 UVOD I REČI ZAHVALNOSTI	5
02 O DOBROJ PODRŠCI.....	9
03 KOVID KONTEKST	11
04 KAKO SMO PREVAZILAZILE IZAZOVE I TEŠKOĆE U RADU.....	13
05 VIZUALI NASTALI U SARADNJI SA ŽENAMA SA MENTALNIM INVALIDITETOM IZ REZIDENCIJALNIH USTANOVA	23
06 ZAKLJUČAK SA PREPORUKAMA.....	26

Posvećeno našoj dragoj samozastupnici Femki (1962-2021)

01 UVOD I REČI ZAHVALNOSTI

Naš rad sa ženama sa mentalnim invaliditetom koje žive u rezidencijalnim ustanovama ne bi bio moguć bez podrške Fonda Ujedinjenih nacija za suzbijanje nasilja nad ženama. Dugujemo im veliku zahvalnost na otvorenosti i spremnosti da prepoznaju i razumeju sve teškoće sa kojima smo se suočavali tokom kovid-19 perioda.

Posebnu zahvalnost dugujemo svim ženama sa mentalnim invaliditetom koje su sa nama komunicirale na njihovoj spremnosti da otvoreno pričaju o svim teškoćama sa kojima se suočavaju. Takođe, pozdravljamo njihovu želju i posvećenost da kroz zajednicki proces rada unapređuju svoja znanja kako bi bile osnažene da se same bore za svoja prava.

Publikacija **Izolovane u izolaciji** napisana je u okviru projekta „Pristupačnost usluga ženama sa invaliditetom koje su preživele nasilje u rezidencijalnim ustanovama“ koji se realizuje uz podršku Fonda Ujedinjenih nacija za suzbijanje nasilja nad ženama, a u partnerstvu sa udruženjem građanki FemPlatz.

Osobama sa invaliditetom koje žive u rezidencijalnim ustanovama uskraćena su i ograničena mnoga prava. Žene i devojčice sa mentalnim invaliditetom su u ustanovama višestruko diskriminisane i izložene različitim oblicima nasilja, počev od fizičkog, psihičkog, partnerskog, seksualnog. One su izložene i specifičnim oblicima rodno zasnovanog nasilja kao što su prisilni abortusi, davanje kontraceptivnih sredstava bez informisanog pristanka, seksualno uznemiravanje i seksualno nasilje, prisilne sterilizacije.

„U domu nije bilo razgovora o nasilju. Mislim da su postojali neki dokumenti o tome, ali to je stajalo kod vaspitačica u sobi. Za nas nije bilo nikakvog obaveštenja. Samo za vaspitačice.“ (bivša korisnica doma)

Rad na osnaživanju žena sa mentalnim invaliditetom koje se nalaze na smeštaju u rezidencijalnim ustanovama ili koje imaju iskustvo institucionalizacije započeo je još 2017. godine u okviru projekta „Deinstitucionalizacija i sprečavanje nasilja nad ženama sa invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama“. Nastavljen je kroz organizovane radionice o „Mehanizmima zaštite od nasilja“, a u okviru obuka „Sprečavanje nasilja nad ženama sa mentalnim invaliditetom“.

Teme koje su sa ženama obrađivane su: život u rezidencijalnoj ustanovi, nasilje i vrste nasilja u rezidencijalnim ustanovama i mehanizmi zaštite od nasilja u rezidencijalnim ustanovama. Radionice su primarno zamišljene i sprovedene kao jednodnevne, međutim, tokom rada postalo nam je jasno da je ženama neophodno obezbediti više vremena da steknu poverenje u komunikaciji, da im je važno da imaju vremena da se snađu u novom prostoru jer je za neke od njih dolazak na radionicu bio prvi izlazak iz institucije nakon mnogo vremena. Radionice su pretvorene u dvodnevne i za žene je iskustvo boravka i noćenja u hotelu, susreta sa drugim gostima hotela, izlazak u grad i neformalna komunikacija u kojoj su učestvovala, bilo podjednako osnažujuće iskustvo kao i sam sadržaj obuke. Rad je proširen temama o Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom, podršci i komunikaciji sa pružaocima usluga u lokalnim zajednicama. Paralelno sa radom sa ženama odvijao se rad sa pružaocima usluga o tome kako postojeće usluge učiniti pristupačnim ženama koje žive u rezidencijalnim ustanovama i kako kreirati prilagođene usluge. Na zajedničkoj sesiji komunikacija se odvijala uz aktivnu podršku ženama, ali i predstavnicima organizacija i institucija iz lokala, te je kreirano bezbedno okruženje za međusobno upoznavanje i uspostavljanje prvih kontakata.

Žene sa mentalnim invaliditetom iz rezidencijalnih ustanova, koje su iskazale interesovanje za dalje učenje, pozivane su na napredne obuke samozastupanja na kojima su same predlagale teme koje ih interesuju i o kojima bi želele da dobiju više informacija. Teme koje su im bile od najvećeg značaja su pretočene u vizuale koji su predstavljali polaznu osnovu za diskusiju.

Uživo je održana jedna napredna obuka, a usled kovid-19 krize, dalji rad smo prilagođavale na različite načine o čemu detaljnije pišemo u nastavku.

Na nivou grupe „Žene samozastupnice“ dogovorile smo se da rad baziramo na vizualima iz više razloga. Među nama je bilo žena koje ne umeju da čitaju i pišu te je trebalo slikom im predstaviti teme koje slede i za koje je potrebno da se pripreme. Slike su bile dovoljno jasna smernica za pripremu teme, a istovremeno, ostavljale su širinu da na temu koju obrađujemo iznose različita i specifična iskustva života u instituciji i sistemskom nasilju kom su izložene.

Ideja je bila da se formira zatvorena *Facebook* grupa „Žene samozastupnice“ u okviru koje bi one međusobno komunicirale i razmenjivale iskustva. Da to bude grupa u okviru koje bi se one osećale bezbedno i sigurno i u okviru koje bi razmenjivale informacije o svemu što im se dešava u ustanovi, uključujući i rodno zasnovano nasilje kojem su, živeći u rezidencijalnim ustanovama, izložene.

Ova publikacija proistekla je iz intenzivnog višemesečnog rada sa grupom žena sa mentalnim invaliditetom tokom perioda februar 2020 – mart 2021. godine, kroz različite *online* aplikacije. Komunikacija je započeta formiranjem zatvorene *Facebook* grupe 4. februara 2020. godine. Formirana grupa je na početku brojala pet članica, ali se u međuvremenu taj broj uvećao i sada broji petnaest žena samozastupnica.

Žene samozastupnice, uključene u rad grupe, su žene starosne dobi od 24 do 55 godina. Iako sa različitim životnim iskustvima, zajedničko im je to da su veći deo svog života, a mnoge od njih i ceo život, provele u institucijama. Većina žena uključena u rad grupe od rođenja živi po domovima i promenile su tokom života dve do tri različite institucije. Na odluku o premeštanju iz institucije u instituciju nikad nisu mogle da utiču, a neretko ih je zaticala bez ikakve najave, pripreme i podrške u prilagođavanju novoj sredini. Pojedine žene imaju iskustvo života u zaštićenom stanovanju, ali su nažalost, mnoge od njih nakon života u zaštićenom stanovanju, a usled nemogućnosti da se obezbedi dugoročna održivost usluge, vraćene u institucije. Ovo specifično iskustvo dodatno usložnjava njihovo nošenje sa izolacijom, zabranama kretanja i odsustvom mogućnosti da donose odluke o svojoj svakodnevnicu. Žene sa kojima smo komunicirale su iz šest različitih rezidencijalnih ustanova. Samo jedna žena živi u zajednici, ali ima iskustvo institucionalizacije. Većina žena samozastupnica ima poslovnu sposobnost, ali su i pored toga u praktičnom smislu onemogućene da odlučuju o sopstvenom životu.

Funkcionisanje *Facebook* grupe i komunikacija sa ženama bila je već na početku narušena pojavom pandemije virusa kovid-19. Žene sa mentalnim invaliditetom kojima je komunikacija sa spoljnim svetom i u redovnim okolnostima bila otežana, pojavom pandemije, ona je praktično bila onemogućena. Do tada malobrojno dostupni kanali komunikacije bili su prekinuti. Veliki problem predstavljao je i nedostatak privatnosti u rezidencijalnim ustanovama, koji je preduslov za uspešnu komunikaciju.

Zahvaljujući razumevanju Fonda Ujedinjenih nacija za suzbijanje nasilja nad ženama, obezbeđeno je deset telefona sa internet paketima kako bi komunikacija bila nastavljena bez ometanja. Do trenutka dok telefoni nisu bili obezbeđeni, komunikacija sa ženama se odvijala putem dve platforme, *WhatsApp* i *Messenger*, a nakon dobijanja telefona, sve žene se uključuju u zajedničku komunikaciju putem *Vibera*. Na *Viberu* je potom oformljena zatvorena grupa „Žene samozastupnice“ u kojoj se nadalje odvija grupna komunikacija, a individualna podrška funkcioniše putem različitih platformi, telefonskih poziva i uživo, od momenta kad su prilike to omogućile.

Ova publikacija pruža pregled rada u kovid uslovima. Može poslužiti kao primer onima koji se pitaju kako komunicirati i raditi sa ženama sa mentalnim invaliditetom iz rezidencijalnih ustanova, ali i u kriznim situacijama. Primeri našeg rada pokazuju na koje načine je moguće uspostaviti i održavati komunikaciju i biti fleksibilan u radu sa ženama sa mentalnim invaliditetom. Takođe, dat je opis izazova i poteškoća sa kojima smo se suočavale, a koji mogu biti od pomoći drugima da se u budućnosti ovakvi problemi prevaziđu.

02 O DOBROJ PODRŠCI

Odluke donosimo svakoga dana – male i velike, važne i manje važne – i u većini slučajeva nam je potrebna podrška nekog drugog, bliskog, da se sa njim konsultujemo, dobijemo informacije pre nego što tu odluku nakraju i donesemo. Na primer, kada odlučujemo koju ćemo školu upisati ili kada i kako kupiti stan, često se savetujemo sa bliskim članovima porodice, prijateljima i stručnjacima. Ali, i kada rešavamo neke manje nedoumice, kao što su kako da provedemo vikend ili koji komad odeće da kupimo, obično se konsultujemo sa nekim iz bliske okoline – partnerom/partnerkom, prijateljem/prijateljicom, prodavcem. Iako ih nećemo uvek nužno poslušati, znači nam njihovo mišljenje i dodatne informacije koje dobijamo. Što su odluke složenije i važnije, to ćemo im posvetiti više vremena i pouzdati se u informacije i savete koje dobijemo od šireg kruga ljudi. No, bez obzira na informacije i pomoć koju dobijemo kada o nečemu odlučujemo, ponekad donesemo odluku koja nije za nas najpovoljnija, ili je možda potpuno nepovoljna. Sloboda donošenja odluka upravo podrazumeva i slobodu da činimo greške i učimo na vlastitom iskustvu.

Svi mi u svom životu koristimo model odlučivanja uz podršku, svi tražimo i dobijamo podršku kada o nečemu odlučujemo, ali povremeno i grešimo, tj. donosimo „loše“ odluke.

S obzirom da ono što važi za svako ljudsko biće, važi i za osobe s intelektualnim ili psihosocijalnim teškoćama, tako i donošenje odluka podrazumeva princip dobijanja potrebne podrške i princip slobode preuzimanja rizika.¹ To znači da osoba sa mentalnim invaliditetom dobija podršku koja joj je potrebna da bi donela vlastitu odluku o svom životu. Donošenje odluka uz podršku omogućava osobi sa invaliditetom da razvije samopoštovanje, nezavisnost, bolji i zdraviji

¹ Poslovna sposobnost kao osnovno ljudsko pravo: vodič kroz domaću praksu i moguće alternative starateljstvu / [Dragana Ćirić Milovanović, Lea Šimoković]. – Beograd : Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, 2012.

život, da se bolje odupre potencijalnoj zloupotrebi i uživa poslovnu sposobnost. Sva podrška koju osoba sa invaliditetom dobija: pristupačne informacije, pristupačni servisi usluga u zajednici, izbor mesta življenja, otvaranje računa u banci itd, mora biti u skladu sa njenom voljom i željama.

Osoba koja pruža podršku mora da u potpunosti razume šta osoba koju podržava želi. Podrška koju pruža treba da bude nenaglašena i neprimetna, a osoba za podršku mora da se drži po strani i da se ponaša tako da uvažava mišljenje osobe sa invaliditetom. To znači da mora da je pita kako želi da se određena situacija reši, tj. kako želi da bude podržana.

„Ne pričaju oni sa nama o tome ovde. Da ti i Maja radite ovde, vi bi pričale sa nama o tome.“ (korisnica doma)

03 KOVID KONTEKST

„Sada je u Domu strašno. To je logor, zatvor.“

„Sad je sve još gore. Ne sme da se izlazi nikako. Niko ne izlazi nigde već jako dugo. Ima da poludimo.“ (korisnica doma)

Facebook grupa „Žene samozastupnice“ formirana je 4. februara 2020. godine. Poziv da se priključe grupi dobile su žene koje su prethodno pohađale radionice „Mehanizmi zaštite od nasilja“, organizovane u okviru obuka „Sprečavanje nasilja nad ženama sa invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama“, kao i „Napredne obuke samozastupanja“.

Na pomenutim radionicama same žene su govorile o temama o kojima bi želele da dobiju više informacija. Te su teme ilustrovane vizualima koji su korišćeni za pokretanje razgovora putem *Facebook* grupe, što je veoma važno, naročito zbog toga što grupu čine i žene koje ne umeju da pišu i čitaju. Na ovaj način, mogle su lakše da se uključe u obradu tema i da se za iste pripremaju.

Ideja osnivanja grupe bila je da to bude mesto gde ćemo moći u kontinuitetu da razmenjujemo informacije i gde će žene moći međusobno da se povežu i razmenjuju iskustva. To je zatvorena *Facebook* grupa u okviru koje komuniciramo dopisujući se ili ostavljajući video i audio poruke. Na početku rada grupe bilo je 5 članica, a danas grupa broji 15 članica.

Sa proglašenjem vanrednog stanja, prouzrokovanog pandemijom virusa kovid-19, 16. marta 2020. godine, osobama koje borave u nekom od oblika kolektivnog smeštaja bilo je uskraćeno pravo na posete kao i mogućnost da napuštaju ustanove. Na samom početku osobe koje borave u nekoj od rezidencijalnih ustanova nisu mogle da napuste čak ni objekte u kojima borave. U jednom periodu nije im bilo dozvoljeno ni da „cirkulišu“ u okviru objekta, tj. da napuštaju svoje sobe. Kasnije su te mere minimalno relaksirane tako što su mogle da borave u dvorištu, odnosno na imanju koje okružuje samu instituciju.

Žene sa kojima smo započele saradnju bile su uskraćene za informacije o situaciji koja se dešava. Komunikacija sa spoljnim svetom im je bila potpuno onemogućena, što ih je veoma uznemiravalo. Sve ono kroz šta smo svi mi koji živimo u zajednici prolazili zatečeni promenama prozrokovanim korona virusom, prolazile su i one, ali mnogostruko pojačano zbog dodatne izolacije, manjka informisanosti i odsustva podrške u uslovima u kojima inače žive. U tim danima bile smo u stalnom kontaktu sa svakom od žena pojedinačno. **Shvatile smo da im je preko potrebna podrška i da je veoma važno da odmah reagujemo.** Tako smo i započele intenzivnu plansku komunikaciju sa njima 1. aprila 2020. godine, koja se u početku odvijala na dve platforme, kroz video pozive. Jedna je bila *WhatsApp*, a druga *Messenger*.

„Ti nemaš nikoga iza sebe. Slobodno mogu da kažem, danas te ima, sutra te nema. Vide da si nervozna, da si nešto, odmah predeš na lekove. I to je to...” (korisnica doma)

Sastanke smo održavale jednom nedeljno, a žene su se uključivale preko one platforme koja im je bila dostupna. Neposredno pred sam sastanak postavljale smo vizual sa odabranom temom na obe platforme, kako bismo ih obavestile o temi koju ćemo obrađivati. Pored unapred dogovorenih tema veliki deo komunikacije odnosio se na snalaženje u novonastalim uslovima i okolnostima.

Ovakav način komunikacije trajao je nekoliko nedelja. U tim nedeljama, i pored redovnih sastanaka, žene su nas pozivale skoro svakog dana. To je bilo prilično iscrpljujuće i istovremeno smo prepoznale da pojedine informacije ponavljamo više puta svakoj ženi pojedinačno. To su bile informacije o tome šta je korona/kovid, koji su načini zaštite, koje mere važe u našoj državi, a koje mere se uvode globalno. Žene su imale bezbroj pitanja o tome do kada će biti zatvorene, izolovane i bez mogućnosti da komuniciraju sa spoljnim okruženjem. Shvatile smo da moramo pronaći način da drugačije organizujemo komunikaciju. Tako smo došle na ideju o obezbeđivanju mobilnih telefona sa internet paketima, a za komunikaciju smo počele da koristimo *Viber* aplikaciju koja im je prethodno bila instalirana na uređaju. Sastancima putem video poziva prisustvovalo je 15 žena, svakom sastanku najmanje 3 žene, a najviše njih 15.

04 KAKO SMO PREVAZILAZILE IZAZOVE I TEŠKOĆE U RADU

Rad sa ženama sa mentalnim invaliditetom bio je zahtevan i podrazumevao je učenje i prilagođavanje sa naše strane.

Jedan deo izazova i teškoća direktno je produkt institucionalizacije, odnosno uslova života u instituciji. Dodatno, ti izazovi i teškoće, kako je navedeno, bili su usložnjeni kovid-19 krizom i dodatno su učinili žene izolovanim, neinformisanim i nevidljivim, a njihovu svakodnevnicu neizvesnom i nesigurnom.

Efekti institucionalizacije koji se ne dovode u direktnu vezu sa uspostavljenom svakodnevnicom u instituciji, a imaju ogroman značaj i uticaj na život osoba koje žive u institucijama, jesu nepostojanje programa podrške koji su locirani van ustanove, odsustvo povezanosti sa zajednicom i okruženjem, manjak systemske podrške i nerazumevanje i kršenje ljudskih prava od strane sistema, institucija sistema i pojedinačnih zaposlenih u tim institucijama.

Kao posledica svega toga, prepoznale smo drugi nivo prepreka i teškoća, a koje su se odnosile na profesionalna i lična ograničenja nas koje smo pružale podršku.

Nepostojanja prethodnih programa podrške za žene sa mentalnim invaliditetom koje žive u institucijama na kojima bismo zasnivale svoj pristup i rad i smanjene prilike da stičemo iskustvo u radu sa ženama sa mentalnim invaliditetom koje žive u institucijama, bili su glavni razlozi da se povremeno osetimo nesigurno u donošenju odluka i postavljanju profesionalnih granica.

Istovremeno, potpuna izolovanost od bilo kojih drugih vidova podrške, neprepoznatost žena sa mentalnim invaliditetom koje žive u ustanovama od strane sistema i suštinsko nerazumevanje i nepoštovanje njihovih ljudskih prava dovodile su do niza prepreka, izazova i teškoća

prilikom kojih smo se suočavale sa svojim profesionalnim ograničenjima, bile prinuđene da iznalazimo nove strategije za rešavanje problema istovremeno prihvatajući granice u našem radu, naše mogućnosti i kapacitete.

Komplikovano je bilo održati profesionalne granice u trenutku kada smo postale retka ili čak jedina veza žena iz institucija sa spoljnim svetom, a istovremeno kreirati aktivnosti podrške koje bi za žene imale smisla i pozitivnog efekta. Najčešće emocije bile su bespomoćnost i bes. Iste one emocije koje žene koje žive u institucijama osećaju u odnosu na poziciju i položaj koje im društvo dodeljuje.

Veliku podršku za naš rad pronalazile smo u feminističkim principima rada koji su bili osnova za planiranje podrške ženama.

Istovremeno, feministički principi rada bili su nam podrška za susretanje sa našim ograničenjima, za razumevanje pozicije iz koje nastupamo, za prihvatanje granica naše moći uz istovremeno održavanje proaktivnog stava u radu i verovanje da je promena nužna i moguća.

Sve to je bilo izuzetno zahtevno u okolnostima u kojima prepoznajemo da naš rad ne dovodi do suštinskih promena u kvalitetu života žena i ostvarivanju njihovih prava. Istovremeno, jasno nam je bilo da je ovakav rad neophodan da bi se žene osnažile i krenule da aktivnije i snažnije zastupaju svoja prava.

Tokom jednogodišnjeg rada sa ženama iz rezidencijalnih ustanova dobile smo informacije o različitim situacijama, događajima i uslovima u institucijama. Neke od situacija bile su nam poznate kroz prethodne susrete, razgovore i intervju sa ženama, neke situacije su se pojavile tokom covid-19 krize i dodatno osvetlile koliko je život u instituciji u samoj osnovi suprotan mogućnostima za dostojanstven i bezbedan život.

„Doktorica je došla i rekla da me je upisala za vakcinu i toliko.“ (korisnica doma)

Kada pričamo o izazovima i teškoćama, možemo ih sagledati kroz različite oblasti života. Na primer, kroz oblasti komunikacija i informisanja, bezbednosti i slobodnog kretanja, zaštite od nasilja i diskriminacije i kroz temu sistema podrške koji su ženama na raspolaganju.

Prve prepoznate izazove videle smo u odnosu na komunikaciju, kanale komunikacije i mogućnosti za adekvatno informisanje. Na primer, neke žene su vremenom prestale da se uključuju u grupne razgovore zato što nisu mogle da obezbede privatnost tokom razgovora te se nisu osećale bezbedno i slobodno da otvoreno pričaju o temama koje su se pokretale i obrađivale. Razlozi za to su bili različiti – neke od njih su internet imale samo u zajedničkim prostorijama/trpezariji gde je uvek gužva i gde prolaze i ostali korisnici/ce i zaposleni. Neke su mogle da razgovaraju i iz svojih soba, ali su imale utisak da ih cimerke „prisluškuju i špijuniraju“ i zatim prenose dalje ono što one iznose na našim zajedničkim sastancima. Uglavnom su navodile i da se plaše kažnjavanja ukoliko zaposleni čuju šta one pričaju, iako teme zajedničkih razgovora uglavnom nisu bile direktno usmerene na ponašanje zaposlenih u ustanovama već su se odnosile na uslove života u instituciji generalno, na pružanje informacija o tome šta je kovid, koje mere i zašto postoje, kao i na pružanje emotivne podrške da se u novonastaloj krizi snađu.

Situacije u kojima se žene brinu za svoju bezbednost jer iznose neke informacije i iskustva života u instituciji nama koje radimo na njihovom osnaživanju onemogućavaju pokretanje i ovako slabih mehanizama za zaštitu.

Prilikom jednog razgovora, kada se jedna od žena žalila da joj radnica doma nije vratila novac koji joj je ona prethodno pozajmila, navela je da nipošto ne obavestavamo dom o tome jer se plaši da će biti kažnjena zbog toga što je to rekla nekom van ustanove. (saradnice MDRI-S)

Sama činjenica da žene imaju redovnu komunikaciju sa nekim van ustanove, da razvijaju međusobno poverenje i iznose informacije i iskustva života u instituciji stavlja ih pod lupu zaposlenih, a povremeno zbog toga trpe i propitivanja i ispitivanja, od čega veoma strepe.

Jedna žena je na grupnim sastancima često ponavljala da je jako umorna i iscrpljena pa ne može aktivnije da se uključi u razgovor, a kao razlog za umor navodila je to da je u domu maltretiraju neki korisnici, da nema mira da spava, ali nema kome da se obrati i da joj je cela situacija neizdrživa. Takođe je tražila da ne preduzimamo ništa jer je njen utisak bio

taj da bi to samo pogoršalo situaciju i da bi maltretiranja postala još veća. Istovremeno, i da je ona bila spremna na taj korak i pokretanje nekih mera i koraka, pitanje je šta bismo mi iz naših pozicija bile u mogućnosti da uradimo. Naše profesionalne nadležnosti sežu do tačke u kojoj možemo da prijavimo situaciju, a zatim nemamo nikakvu kontrolu kako će se to odraziti na okolnosti i uslove u kojima žena živi, niti mogućnost da u tim uslovima pružimo bilo kakvu podršku do emotivne podrške.

Ovakva obraćanja žena putem zajedničke grupe dala su nam bolji uvid u uslove života u instituciji. Ono što je veliki izazov kada je u pitanju zaštita od nasilja je to što u uslovima života u instituciji žena koja trpi nasilje, da li od zaposlene osobe ili od strane drugog korisnika, nema mogućnost da iz tog nasilja izađe. Razlog je taj što je njeno kretanje dodatno ograničeno i u potpunosti pod kontrolom drugih, izolovana je od potencijalnih mehanizama podrške, a istovremeno osuđena na život u instituciji koju nema mogućnost da napusti.

„Jako sam se bojala jednog radnika. On je sada otišao, ne radi ovde više. On je stalno vikao na mene. Jednom je ušao u moju sobu i terao me da mu pokažem onu stvar. Ja sam nekako uspela da pobegnem napolje. Sledeći put je pokušao ponovo, ali je naišao tada dečko sa kojim sam bliska i rekao mu da me ostavi na miru. Tako me je on spasio.“ (korisnica doma)

Sa kovid krizom značajno je otežano i do tada komplikovano komuniciranje sa ženama. Razlozi su, kako smo navele, nemanje interneta ili odsustvo privatnosti na mestima gde internet postoji (holovi, TV sale ili trpezarije u domu), nemogućnost da izađu iz ustanove i jave nam se sa drugih telefona ili se negde priključe na WiFi vezu, nemogućnost da izađu i dopune kredit za mobilne telefone, a sa pooštrenim merama i nemogućnost da koriste telefone ustanove koje su do tada povremeno koristile – telefon na portirnici ili u upravnoj zgradi ustanove. Na naše pozive neke žene često nisu odgovarale uz kasnije objašnjenje da su tada bile na poslu ili na radnoj terapiji te da im je tada zabranjeno da se javljaju na telefon ili se one plaše da zaposleni čuju da su one u kontaktu sa nama.

Bilo je važno obezbediti im mobilne telefone sa internetom i besplatnim pozivima unutar grupe da bismo mogle da nastavimo sa komunikacijom jer je prethodni način komunikacije bio nepouzdan, iscrpljujuć zbog loših veza ili žamora i buke u slučaju da žene uopšte uspeju da se jave iz zajedničkih prostorija. U takvim uslovima bilo kakva smisljena podrška nije mogla da bude planirana niti realizovana, a ženama je uprkos lošim vezama i minimalnoj komunikaciji u tim vanrednim okolnostima bila važna i sama činjenica da ih neko poziva i pokušava da uspostavi komunikaciju sa njima.

Jedan od izazova bio je kako ustaliti termin grupnog sastanka i ograničiti pozive i razgovore na te termine, naročito sa ženama koje ne umeju da gledaju na sat ili zbog jednolične svakodnevice nemaju uvid u to koji je dan i da li je to dan/vreme za zajednički sastanak. Takođe, usled nedostatka informacija o kovidu, njegovom uticaju na društvene uslove i kako se to reflektuje na njih, zbog sukoba unutar ustanove povodom kojih su bile uznemirene ili osećale strah, žene kojima je bio dostupan internet često su inicirale i tražile kontakt na način i u vreme koji su bili neadekvatni. Na primer, pozivi su se dešavali van radnog vremena, noću, vikendom, rano ujutru ili kasno uveče, a slale su veliku količinu sadržaja – slika, stikera, snimaka, muzike, itd, ali i upotrebljavale privatni sadržaj sa tuđih *Facebook* profila (preuzimale, obrađivale i objavljivale tuđe fotografije). To su naročito radile žene koje ne umeju da čitaju i pišu te su na taj način pokušavale da održe komunikaciju i za sebe obezbede kontakt i podršku van ustanove.

Sa ženama smo pokušale da definišemo osnovna pravila rada i komunikacije. Predložile su da snimimo video-sadržaje u kojima pojašnjavamo pravila rada u grupi. Samostalnim snimanjem videa učesnice su se osnaživale, jačale svoje digitalne kompetencije, ali i zauzimale liderske pozicije u grupi „Žena samozastupnica“, a istovremeno imale mogućnost da svojim rečima pojasne pravila rada i približe ih svim učesnicama.

Pravila komunikacije i učešća na sastancima koja su tokom rada kreirana od strane žena:

- Učešće svake žene u grupi je dobrovoljno.
- Na početku sastanka obezbeđujemo kratko vreme da čujemo kako je koja od nas i da se pozdravimo, jer nam svima znači prijateljski odnos i lepa atmosfera među nama.

- Poštujemo privatnost žena koje učestvuju na sastancima i ne delimo informacije van grupe, naročito ne sa drugim ljudima iz doma i zaposlenima u domovima.
- Na sastancima nam je važno da se osećamo bezbedno i da imamo poverenja jedna u drugu.
- Pre sastanaka se svaka žena smesti negde gde može da bude sama u miru i tišini i gde nema drugih ljudi (zaposlenih u domu, partnera i drugih muškaraca).
- Teme sastanka su unapred dogovorene i žene su upoznate sa njima, ali teme mogu biti prilagođene nekoj aktuelnoj situaciji.
- Javljamo se za reč tako što podignemo ruku ili kažemo: „Javljam se za reč“. Kad jedna žena priča, ostale je slušaju.
- Poštujemo što neke žene više pričaju, neke više vole da slušaju. Ostavljamo vremena svakoj da se uključi koliko želi i može u tom trenutku.
- Pružamo podršku za aktivnije uključivanje.
- Tu smo da jedna drugu podržimo i da jedne od drugih učimo.
- Uvažavamo različita iskustva i uslove u kojima živimo.
- Svrha susreta je da učimo, osnažujemo se, a zatim i istupimo javno da bi i drugi ljudi čuli o tome čime žene nisu zadovoljne i šta je važno da se promeni.
- Drago nam je što imamo našu grupu samozastupnica i važna nam je podrška koju tu primamo, a da u isto vreme znamo da imamo i viši cilj a to je da žene predstave svoja iskustva dalje i dobiju podršku za važne situacije i promene.
- Izdvajamo vreme za zajednički sastanak. Sastanci na *Viber* grupi četvrtkom su naši poslovni sastanci i u odnosu na to ponašamo se po poslovnim pravilima. To znači da smo odgovorne prema vremenu koje izdvajamo i jedna prema drugoj.

I pored rada na tome da komunikaciju držimo u određenim okvirima, žene su često, naročito u periodima pooštravanja ili uvođenja novih mera, određenih promena ili porasta broja zaraženih imale potrebu da

komuniciraju mnogo češće. Trudile smo se da ih usmeravamo i podržavamo da između sastanaka koriste lične kontakte sa drugim ženama iz grupe samozastupnica i da komuniciraju i mimo saradnica MDRI-S.

Žene koje su se obraćale za individualnu podršku između redovnih termina za sastanke dobijale su kraću podršku ako su aktuelno uznemirene nekom situacijom: sukobom sa nekim, uvredama koje su doživjele, ako osećaju strah zbog novih mera koje ne razumeju, imaju pojačanu brigu za budućnost, nejasnoće oko toga do kada će ova situacija trajati, te ako osećaju snažan manjak motivacije i energije zbog manjeg broja sadržaja i aktivnosti koje mogu da upražnjavaju i fizičke neaktivnosti. Za razgovor na ostale teme bivale su usmeravane ne grupne sastanke i redovne termine susreta.

Pored navedenih teškoća u komunikaciji, žene su se na zajedničkim razgovorima povremeno žalile na preopterećenost poslom, naročito od kada je korona virus prisutan, te je neophodno više rada i vremena posvetiti održavanju higijene ustanove. Pored toga, žalile su se i na izuzetno lošu hranu u domovima koju uglavnom nazivaju „pomije“ ili „splačine“ i govore da vrlo često hranu kupuju same, što je dodatno problematično uzimajući u obzir činjenicu da su primanja koja imaju na mesečnom nivou izuzetno niska. Većina žena ima na raspolaganju samo džeparac koji iznosi par hiljada dinara, odnosno, između 10 i 20 dolara mesečno.

Korona virus je dodatno otežao uslove života u rezidencijalnim ustanovama, ograničio slobode i povećao osećaj straha i neizvesnosti kao i doživljaj da ljudi koji žive u domu ni o čemu vezano za svoj život ne odlučuju. Tako se kroz redovne razgovore sa ženama često provlačilo to da žive u „zatvoru“, kao u „Zabeli“ i da su „robijaši“.

U svojoj osnovi, život u instituciji je takav da žene koje su izložene nasilju imaju manje mehanizama i mogućnosti da se od istog zaštite, nemaju mogućnost da se pitaju o svom životu, temama koje ih se tiču i ne mogu da odlučuju o različitim aspektima svog života – sa kim će da žive i dele prostor, pa čak ni sobu u kojoj spavaju, kako će da provode vreme, kojim će sadržajima i poslovima da se bave. To su opšti uslovi života u instituciji. Ipak, neka pravila i uslovi života se razlikuju od ustanove do ustanove. Na primer, negde jesu a negde nisu dozvoljeni

seksualni odnosi među korisnicima/cama, ali je svakako važno naglasiti da edukacija i podrška na temu seksualnih odnosa, zdravlja i zaštite izostaje i ne postoje u dovoljnoj meri ni u jednoj od ustanova sa čijim smo korisnicama u redovnom kontaktu.

„Imala sam 16 godina kada sam zatrudnela, nisam znala šta je to. Jedno vreme nisam imala na sebi i to su oni приметili. Vaspitačica me je izudarala dobro, vukla me za kosu a da nisam ni znala zašto me tuče. Otišla sam u bolnicu i stavili su mi spiralu. Za nekoliko dana, to nisam mogla da trpim i hitno su morali da mi skinu jer mi se duo (oticao) stomak. Od tada ne smem da koristim spiralu.“ (korisnica doma)

Jedna od tema koja se pojavila kroz individualnu komunikaciju odnosila se na probleme u partnerskom odnosu, specifično u lezbejskom partnerskom odnosu. Teme individualnih razgovora odnosile su se na probleme koje sa sobom donosi lezbejski identitet kada žena živi u instituciji. Pored toga, na koji način specifično iskustvo života u instituciji otežava nošenje sa izazovima lezbejskog identiteta, kako institucionalizacija utiče na lezbejske veze i veze na daljinu, te kako ih održavati u kovid-19 uslovima. Razgovarano je i o tome kako lezbejska zajednica gleda na žene sa mentalnim invaliditetom i žene koje dolaze iz institucija, te kakav tretman kao žena koja je živela u ustanovi povremeno ima među lezbejkama. Navodila je da zbog prethodnog života u instituciji nije dobro povezana sa lezbejskom zajednicom, da od drugih lezbejki povremeno čuje predrasude prema njoj i nema neformalnu i prijateljsku podršku koja bi joj bila značajna u različitim situacijama koje proizilaze iz lezbejskog iskustva.

Druge individualne teme odnosile su se na prevazilaženje i rešavanje problema života sa drugim ženama/cimerkama, o žaljenju za kućnim ljubimcem, o ostvarivanju kontakta sa primarnom biološkom porodicom, o situacijama seksualnog nasilja koje su prethodno preživeli a o kom im je bilo važno da razgovaraju, o načinima da se prijave i dobiju pomoć od države koju su dobijali svi građani/ke Srbije (u iznosu od 100 evra), o tome kako emotivno izdržati karantin u trajanju od dve nedelje, o pojedinim zdravstvenim problemima.

Početak maja 2020. godine, ukinuto je vanredno stanje te je procena bila da bi bilo važno i korisno da pričamo o ukidanju vanrednog stanja, ali i o merama zaštite i ostalim merama koje ostaju na snazi i kako će ih žene poštovati. Takođe, bilo im je važno da razumeju šta znači fraza koja je isticana putem medija – lična odgovornost.

Iako su žene imale vrlo odgovoran pristup i ponašanje u odnosu na kovid situaciju, ni skoro godinu dana nakon ukidanja vanrednog stanja nisu imale mogućnost da izlaze iz ustanova. Delimično su se osećale bolje jer su imale mogućnost da izlaze u dvorište. Takođe, sa prestankom režima rada u kom su zaposleni na dvonedeljnim smenama bilo im je lakše jer se više nisu osećale kao da su pod neprestanim nadzorom. Međutim, smetalo im je što putem medija dobijaju jednu sliku i vrstu informacija o tome šta se dešava u našem društvu, a njima je zabranjen izlazak iz ustanove, iako bi znale kako da paze na sebe. Prethodna godina ih je u velikoj meri iscrpela, mnoge govore da su nazadovale, da vide da ljudi uveliko žive približno normalno, a da su one i dalje zatvorene u institucijama.

Period našeg rada sa ženama je bio veoma specifičan i prilično turbulentan za sve nas jer se odnosio na period koji je globalno bio period neizvesnosti, zabrinutosti, straha za zdravlje, život i budućnost. Pored važnosti informisanja o raznim pitanjima, unapređenja znanja o određenim temama, jačanja veština o tome kako da komuniciraju putem interneta i društvenih mreža, redovna i kontinuirana komunikacija je predstavljala veliku emotivnu podršku ženama, osnaživala ih je i davala im osećaj sigurnosti zbog kontakta sa nekim van ustanove, a samim tim i prilike da se njihov glas čuje bilo gde van izolovanih uslova u kojima žive.

Zbog toga žene navode da im je podrška koju dobijaju kroz grupu „Žene samozastupnice“ izuzetno važna.

„Podrška treba da bude velika, a onda da se smanjuje ako ta osoba nešto nauči da radi sama. Ako nešto ne može, bože moj, ali ako može, onda podrška mora da se smanjuje. Ne treba umesto te osobe da radi.“
(korisnica doma)

Pored toga što dobijaju podršku od konsultantkinja, sve više se i međusobno podržavaju. Podršku smo pokušale da baziramo na feminističkim principima rada i da žene osnažujemo da se u skladu sa tim principima ophode i jedne preme drugoj.

Feministički principi rada na kojima smo bazirale rad sa ženama sa mentalnim invaliditetom koje žive u institucijama:

- Verujemo iskustvu i doživljaju žena.
- U grupi smo ravnopravne. Ne dajemo jedna drugoj savete već podstičemo žene da prepoznaju snagu koju nose i imaju u sebi, samim tim što uspevaju da prežive i da se osnažuju u izolovanim uslovima života u instituciji.
- Podržavamo i podstičemo ponašanja žena koja im bude osećaj osnaženosti, a koja u specifičnom okruženju u kom žene žive imaju mogućnost da svakodnevno ispoljavaju.
- Odgovorne smo prema ženi sa kojom smo u kontaktu i prema informacijama koje od nje dobijemo.
- Princip poverljivosti je ključan princip zbog dodatne izloženosti nasilju od strane sistema i zaposlenih u sistemu koji imaju kontrolu nad životima žena.
- Podržavamo žene da imenuju i razumeju situacije u kojima se nalaze a koje su posledica institucionalizacije.
- Iznosimo jasan stav o nasilju i diskriminaciji koje žene doživljavaju, dodatno, nasilju kao posledici života u instituciji.
- Žene sa mentalnim invaliditetom koje trenutno žive u rezidencijalnim ustanovama imaju pravo na život bez nasilja i diskriminacije kao i pravo na život u zajednici.
- Sve mi imamo pravo na grešku.
- Zastupamo feminističku etiku brige koja podrazumeva brigu za sebe i brigu za drugu i druge.

05 VIZUALI NASTALI U SARADNJI SA ŽENAMA SA MENTALNIM INVALIDITETOM IZ REZIDENCIJALNIH USTANOVA

Zbog čega je važno da te pitaju da li želiš da koristiš kontracepciju?

Reproduktivna PRAVA

Da li ti je važno da neko sa tobom razgovara o majčinstvu?

MAJČINSTVO

LJUBAV i zaljublivanje

Šta znači voleti i zaljubiti se?

Zbog čega je važno da razgovaraš o bezbednom seksualnom odnosu?

Seksualni ODNOSI

Ko je tvoja najbolja drugarica, i zbog čega?

DRUGARSTVO i prijateljstvo

BEZBEDNOST i internet

Kako da budeš bezbedna na internetu?

PODRŠKA

Ko je tvoja najveća podrška i zbog čega?

PRAVO na rad

Zbog čega je važno da radimo?

Šta je to invaliditet?

INVALIDITET

Zbog čega je važno da znaš da čitaš i pišeš?

PRAVO na obrazovanje

ŽENE sa invaliditetom

Na koje prepreke u svakodnevnom životu nailaze žene sa invaliditetom?

Kako se ljudi ponašaju prema ženama sa mentalnim invaliditetom?

POLOŽAJ žena sa invaliditetom

06 ZAKLJUČAK SA PREPORUKAMA

„Mnogo mi znači što mogu da se čujem sa vama, jer i ako se desi da izađem iz ustanove i da nekad ne mogu da se snađem sa nekim stvarima, da mogu da se vama obratim za pomoć, da me uputite, pomognete.“
(korisnica doma)

Naš rad je utemeljen na principima Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, s obzirom da se Republika Srbija ratifikacijom ovog dokumenta obavezala da poštuje sve principe Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

To znači da je neophodno da država preduzme odgovarajuće mere kako bi obezbedila:

- potpun razvoj, napredak i osposobljavanje žena sa invaliditetom, kako bi im se garantovalo uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda

(član 6 Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom)

Obezbeđivanje informacija je jedan od ključnih aspekata koji omogućavaju samostalni život i puno učešće osoba sa invaliditetom u svim sferama života. Država se obavezala da će preduzeti odgovarajuće mere da osobama sa invaliditetom obezbedi pristup informacijama i komunikacijama, kao i drugim pogodnostima i uslugama koje su otvorene, odnosno koje stoje na raspolaganju javnosti, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama:

- da podstiče druge odgovarajuće oblike podrške osobama sa invaliditetom kako bi im se obezbedio pristup informacijama; pristup novim informacionim i komunikacionim tehnologijama i sistemima, uključujući internet;

- da podstiče blagovremenu izradu, razvoj, proizvodnju i distribuciju dostupnih informacionih i komunikacionih tehnologija i sistema, kako bi postali dostupni uz minimalne troškove.

(član 9 Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom)

Posmatrano kroz prizmu kovid-19 krize, ovi principi imaju dodatnu težinu i značaj. Ono što su u periodu pre kovida bile preporuke za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom, sa kovid krizom postaju neophodni koraci da bi osobe sa mentalnim invaliditetom koje žive u institucijama imale bilo kakvu mogućnost komunikacije.

Dodatna izolovanost i izloženost rodno zasnovanom nasilju i višestrukoj diskriminaciji je stvarnost u kojoj svakodnevno žive žene sa mentalnim invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama.

Podrška koju su žene dobile kroz naš rad je podrška koja bi trebalo da bude sistemski omogućena i dostupna svakoj ženi sa mentalnim invaliditetom koja živi u rezidencijanoj ustanovi, a njen cilj bi trebalo da bude osnaživanje na putu izlaska iz institucija u zajednicu kroz proces deinstitutionalizacije i razvoj usluga u zajednici.

Naše iskustvo pokazuje da su, uprkos predrasudama, žene sa mentalnim invaliditetom koje žive u rezidencijalnim ustanovama, zainteresovane i mogu efikasno da koriste različite *online* aplikacije i uređaje. To zasigurno proizilazi i iz toga što im je to bio jedini način komunikacije sa spoljnim svetom, ali i zato što smo uz poštovanje volje i želja samozastupnica, zajednički učile kako da koristimo dostupne platforme za komunikaciju.

„Ja sam slušala u stranim zemljama da te osobe imaju prioritet. Kod nas nije tako. To tek treba da uđe u narod, a ne samo neke organizacije da to rade, već društvo celog života da vrši podršku. To je do ljudi, do nas, da to shvatimo.“ (korisnica doma)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364-787.3-056.34-055.2
613.86-056.34-055.2

ПОПОВИЋ, Маја, 1979-

Izolovane u izolaciji : komunikacija sa ženama sa mentalnim invaliditetom iz rezidencijalnih ustanova u Srbiji tokom Kovid-19 pandemije / Maја Popović, Mariјana Jović, Maša Pavlović. - Beograd : Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, 2021 (Beograd : Radunić). - 27 str. : ilustr. ; 24 cm

"U okviru projekta 'Pri stupačnost usluga ženama sa invaliditetom koje su preživеле nasilје u rezidencijalnim ustanovama' ..." --> kolofon. - Tiraž 300.

ISBN 978-86-88501-30-9

1. Јовић, Маријана, 1978- [аутор] 2. Павловић, Маша, 1973- [аутор]
а) Ментално здравље -- Жене са менталним инвалидитетом

COBISS.SR-ID 45350665

